

1.

Uvod

Dosad je prevladavalo mišljenje da je usmena književnost križevačkoga kraja nedovoljno bilježena i u 19. i u 20. stoljeću, da je posebice malo stručno i znanstveno analizirana te vrednovana u književnoteorijskom okviru i prema poetici usmene književnosti koja „mora obaviti popis, sabrati i srediti uzroke te osigurati pregled nad cjelinom“.¹

Činjenica je da su se Križevčani premalo brinuli o tome da sami zapišu svoje usmenoknjiževno blago jer im tijekom višestoljetne bogate prošlosti nitko nije dovoljno dobro posvijestio da je to jako važno. K tomu su i profesionalni zapisivači i ostali zaljubljenici u starine u potrazi za narodnom riječju rijetko zalazili u križevački kraj. A kada je malo zapisa, malo je i analiza. Zapravo, sve do kraja 20. stoljeća, kada su studentice kroatistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, prema poticajima profesora usmene književnosti Stipe Botice, počele zapisivati usmenoknjiževnu građu križevačkoga kraja, nekih brojnijih, a posebno ne sustavnih istraživanja, zapisivanja i valoriziranja nije bilo. Začuđuje to posebice zato što je među ključnim ljudima hrvatske književnosti i kulture 19. stoljeća više njih bilo rođenih Križevčana ili onih koji su u Križevcima djelovali i što su Križevci bili jedan od najistaknutijih hrvatskih gradova u kojima su se održavali ključni sadržaji Hrvatskoga narodnog preporoda i ilirskog pokreta. Riječ je o Antunu Nemčiću, Ljudevitu Farkašu Vukotiniću, Mirku Bogoviću, Franji Markoviću. U vremenu u kojem su stvarani prvi veći zapisi usmene književnosti, pa i prave monografije iz narodnoga života pojedinih hrvatskih sredina, njihovo zanimanje nije išlo u tom smjeru, iako se, primjerice Marković, na rubovima svojih interesa bavio teorijom usmene književnosti, a neko je vrijeme čak i bio član Odbora za narodni život i običaje tadašnje JAZU.²

Usmenoknjiževno blago u križevačkom kraju svejedno je bilježeno u 19. stoljeću, u vremenu najrevnijega prikupljanja hrvatske usmenoknjiževne baštine. Tada su križevačku građu zapisivali i u hrvatskim okvirima najpoznatiji kulturni djelatnici

¹ Staiger, Emil, *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 197.

² Prema: Marković, Mirko, Osvrt na stogodišnji rad Odbora za narodni život i običaje, u: *Spomen-spis povodom obilježavanja stogodišnjice postojanja i rada Odbora za narodni život i običaje Južnih Slavena u sastavu Jugoslavenske akademije 1888-1988.*, JAZU, Zagreb, 1988., str. 21.

poput Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Đure Deželića i Franje Ksavera Kuhača. No uz prikupljene su usmenoknjiževne oblike napisali da su iz križevačke regimente, granice i varmeđe ili iz Prigorja, a kako je iz povijesti poznato da su granice križevačke regimente zemljopisno bile veoma široke, a široko je i zemljopisno određenje Prigorja kojeg su Križevci, ali ne isključivo Križevci, dio, upitno je pripada li tako zemljopisno određena prikupljena građa križevačkom usmenoknjiževnom korpusu u današnjem smislu, odnosno je li ta građa dio baš križevačkog identiteta, dio križevačkoga žanrovskog, tematskog, sadržajnog, stilskog, jezičnog korpusa. Usmenoknjiževnu građu križevačkoga kraja u 19. je stoljeću na poticaj Matice hrvatske i Odbora za narodni život i običaje JAZU prikupljalo i nekoliko pojedinaca, poput Stanka Miholića, Andre Štanfela, Frana Gundruma Oriovčanina i Marice Križe. Već prema nazivima sredina u kojima su oni prikupili ponajviše pjesme i priče (Sveti Petar Orehovec, Mikovec, Sveti Ivan Žabno, Dubovec) vidljivo je da ta građa zemljopisno pripada križevačkom kraju u današnjem smislu. U 19. je stoljeću zapisan i dosad najpoznatiji predstavnik križevačke usmene književnosti u hrvatskoj književnosti, najvjerojatnije zaslugom poznatoga stenjevečkoga župnika Tomaša Mikolušića. Riječ je o najpoznatijim hrvatskim vinsko-pajdaškim regulama „Križevačkim štatutima“ koji su krajem 20. stoljeća djelomično,³ a početkom 21. stoljeća cjelovito⁴ znanstveno analizirani i književnoteorijski vrednovani.

Zapisivača usmenoknjiževne građe Križevaca i okolice u 20. je stoljeću bilo malo,⁵ a zapisi su, sve do spomenutih poticaja sa zagrebačkoga Filozofskog fakulteta,⁶ sporadični, rijetki.

³ Lončarić, Mijo, Napomene o jeziku Križevačkih štatutov, u: *Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti – od Marulića do Kaleba i Tadijanovića*, izbor, priredio Stjepan Sučić. *Križevački štatuti, sabrao i napisao kraj punog barila i lepe pajdašice „Pajdaš Zvonko“ iz Vupoglave*. Ogranak Matice hrvatske Križevci, Križevci, 1994., str. 469-474; Ložica, Ivan, *Gesunkenes getrunkenes Kulturgut: vinski štatuti pod starimi krovovi*, Narodna umjetnost, br. 2, Zagreb, 1996., str. 401-428. Ili u: *Poganska baština*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 11-39.

⁴ Baran, Tanja, *Usmena književnost križevačkoga kraja: Križevački štatuti u hrvatskoj vinskoj kulturi i usmenoj književnosti*, magistarski rad, rukopis, Zagreb, 2003.

⁵ Usmenu književnost križevačkoga kraja početkom 20. stoljeća bilježio je, primjerice, gradski fizik, liječnik u Križevcima Fran Gundrum Oriovčanin. Ti se neobjavljeni zapisi čuvaju u arhivu Odsjeka za etnologiju HAZU. Tijekom 20. stoljeća napisano je i objavljeno nekoliko knjiga o križevačkom kraju. U njima se na marginama može pronaći poneki usmenoknjiževni zapis. Npr. Antun Toni Šramek krajem 20. stoljeća objavio je nekoliko knjiga o Svetom Ivanu Žabnu, mjestu koje je danas središte općine, udaljeno desetak kilometara od Križevaca. U knjizi „*Al je l'jepo u svatovi biti*“ autor uz prikaz svatovskih običaja donosi zapise usmenih lirskih pjesama u Svetom Ivanu Žabnu i okolici tijekom 20. stoljeća. (Šramek, Antun Toni, *Al je l'jepo u svatovi biti*, Općina Sveti Ivan Žabno, Sveti Ivan Žabno, 2003.). Zapise izreka iz križevačkoga sela Erdovca, uz ostalu običajnu građu, objavila je autorica Ivka Gudić u knjizi „*Erdovec – život i običaji*“. (Gudić, Ivka, *Erdovec – život i običaji (Sjećanje na djetinjstvo i mladost u selu Erdovcu nedaleko od Križevaca u prvoj polovici 20. stoljeća)*, Gradski muzej Križevci, Križevci, 2007.)

⁶ Popis prikupljene usmenoknjiževne građe križevačkoga kraja s imenima studenata zapisivača autorica donosi u 12. poglavlju, u popisu križevačkih usmenoknjiževnih zapisivača i zapisa u 20. i 21. stoljeću.

Ova će knjiga, sa željom da se pozornost najprije posveti starijim križevačkim usmenoknjiževnim zapisima, ponajprije biti usmjerena na analizu i znanstveno vrednovanje zabilježene usmenoknjiževne građe križevačkoga kraja u 19. stoljeću.

Nakon iščitavanja pregleda usmene književnosti te zapisa više ili manje poznatih zapisivača hrvatske usmene književnosti nameće se zaključak da su neki hrvatski krajevi više, a neki manje obrađeni i znanstveno procijenjeni. U one slabije bilježene i analizirane svakako ulazi križevački kraj sa svojom usmenoknjiževnom baštinom.

Pretpostavke ovoga djela odnose se na činjenicu da je usmena književnost u križevačkome kraju tijekom 19. stoljeća svejedno bilježena te je sastavni dio cjelokupnoga usmenoknjiževnog korpusa hrvatske književnosti prikupljanog od vremena biskupa Maksimilijana Vrhovca nadalje. Zapisivači križevačke usmenoknjiževne građe s prikupljenim zapisima u kontinuitetu svjedoče da je usmena književnost u križevačkom kraju živjela u izvedbi i prije prvih zapisa te da svojom vrijednošću, posebice u lirskim pjesmama, pričama te „Križevačkim štatutima“, pridonose bogatstvu cjelokupne hrvatske književnosti, da križevačka usmena književnost ne funkcionira kao izdvojenost ili marginalnost, već kao dio sustava hrvatske usmene književnosti i hrvatske književnosti uopće. Namjera je križevački usmenoknjiževni korpus prikazati kao sastavni dio hrvatske usmenoknjiževne baštine i cjelokupne hrvatske književnosti. Zato će križevačka usmenoknjiževna građa književnopovijesnim metodološkim postupkom biti ugrađena u kontekst hrvatske književnosti 19. stoljeća. Interpretacijom i analizom zabilježenih pjesama, pripovijedaka, dramskih oblika te sitnih oblika, ponajprije zagonetki, želi se doći do potvrde vrijednosti križevačke usmenoknjiževne građe u odnosu na usmenoknjiževnu građu iz ostalih hrvatskih krajeva, koja je više bilježena i više znanstveno valorizirana. Predmetno će istraživanje analitičkim pristupom i interpretacijom rezultirati pregledom zapisane križevačke usmene književnosti u 19. stoljeću te smještanjem građe u korpus cjelokupne hrvatske usmene književnosti 19. stoljeća, s naglaskom na to da pronađena križevačka usmenoknjiževna građa ni po čemu, i ni na kojoj razini, ne zaostaje za ostalom hrvatskom usmenoknjiževnom građom, bez obzira na to što je dosad bila gotovo nepoznata, a onda i slabo znanstveno analizirana.

Zato bi znanstvene spoznaje do kojih se kani doći mogle biti relevantna podloga za nove usmenoknjiževne preglede te za raznolikije i opsežnije preglede hrvatske usmene književnosti unutar pregleda povijesti hrvatske književnosti. Te će spoznaje pridonijeti boljem poznavanju ne samo križevačke književne riječi, nego i identiteta i mentaliteta ljudi križevačkoga kraja, pa bi mogle poslužiti kao polazišta za raznorodne tekstove, analize, panorame i preglede vezane uz križevački kraj.